

ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ

GROUNDS AND PROCEDURE OF APPLICATION OF POLICE MEASURES OF COERCION

**Мкртчян Р.С., к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри правових дисциплін**

*Херсонський інститут Приватного акціонерного товариства
«Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»*

**Горішній О.О., к.ю.н.,
доцент кафедри правових дисциплін**

*Херсонський інститут Приватного акціонерного товариства
«Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»*

Стаття присвячена науковому дослідженню підстав і порядку застосування поліцейських заходів примусу. Встановлено, що поліцейські заходи примусу – це дія або комплекс дій примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень. Визначено, що підстави та порядок застосування поліцейських заходів чітко передбачені Законом і мають певні особливості залежно від конкретного виду заходу. Стоєвоно поліцейських заходів примусу в діяльності поліції, то вони виступають як ефективний інструмент у діяльності Національної поліції. Тобто, законодавець надає поліцейському унікальне право у певній частині обмежувати права й свободи людини і громадянина у зв'язку із вчиненням нею правопорушення, але, надавши таке право, законодавець встановив й ряд вимог до їх застосування як загального (законність, необхідність, пропорційність та ефективність), так і спеціального (вимоги до моменту припинення застосування). Визначено, що саме так буде досягнуто збалансованості між правоохоронною діяльністю патрульної поліції та захистом права і свобод людини і громадянина. Зроблено висновок, що застосування поліцейських заходів примусу передбачає низку психологічних процесів пов'язаних із прийняттям рішення про необхідність їх застосування і усвідомлення подальших наслідків такого застосування. Здебільшого рішення потрібно приймати швидко і часу на роздуми мало, тому доцільно було б, на нашу думку, чітко встановити підстави і приводи для застосування поліцейським заходів примусу. Також велика роль відводиться морально-вольовим якостям поліцейського і його психологічного стану, що багато в чому залежить від зовнішніх факторів. Під час застосування поліцейських заходів примусу слід керуватися принципами, які притаманні і превентивним заходам. Це означає, що обраний поліцейський захід має бути ефективним, пропорційним, законним, необхідним. Значення кожного з цих принципів чітко визначені в законі, що дає поліцейському можливість у випадку застосування того чи іншого поліцейського заходу примусу чітко обґрунтувати його необхідність.

Ключові слова: поліція, поліцейський захід примусу; підстави, порядок, фізична сила, спеціальні засоби, зброя.

The article analyses the scientific research of the grounds and procedure for the application of police coercive measures. It has been established that police coercive measures are an act or complex of coercive actions that restricts certain human rights and freedoms and is applied by police officers in accordance with the law to ensure the implementation of the powers vested in the police. It is determined that the grounds and procedure for the application of police measures are clearly provided by law and have certain features depending on the specific type of measure. As for police coercive measures in police activities, they act as an effective tool in the activities of the National Police. That is, the legislator gives the police a unique right to restrict to some extent the rights and freedoms of man and citizen in connection with the commission of an offense. However, by granting such a right, the legislator also established a number of requirements for their application, both general (legality, necessity, proportionality and efficiency) and special (requirements until the moment of termination of application). It is determined that this is how a balance will be achieved between the law enforcement activities of the patrol police and the protection of human and civil rights and freedoms. It is concluded that the use of police coercive measures involves a number of psychological processes associated with the decision to use them and awareness of the further consequences of such use. In most cases, decisions need to be made quickly and there is little time for reflection, so it would be appropriate, in our opinion, to clearly establish the grounds and reasons for the use of coercive measures by the police. Also, a great role is played by the moral and volitional qualities of the police and his psychological state, which largely depends on external factors. When applying police coercive measures, the principles that are inherent in preventive measures should be followed. This means that the chosen police measure must be effective, proportionate, lawful, necessary. The meaning of each of these principles is clearly defined in the law, which gives the police officer the opportunity to clearly justify the need for a police measure.

Key words: police, police coercion; grounds, order, physical strength, special means, weapons.

Вступ. Кожна держава зобов'язана забезпечувати правопорядок в країні. Закріпивши права і свободи людини на законодавчому рівні, важливим постає їх підтримка та гарантія з боку держави в примусовому порядку. Одним із зобов'язань публічної влади у сфері захисту прав людини та громадянина є попередження правопорушень і своєчасне реагування на них. Така функція держави покладається на правоохоронні органи, одними з яких є Національна поліція. Під час реалізації функцій, які покладені на поліцію, вони застосовують заходи, які обмежують певні права і свободи людини, що особливо стосується поліцейських заходів примусу. Закріплені законом повноваження поліції мають сприяти забезпеченню правопорядку в суспільстві, але не давати підстав для порушення прав людини. Оскільки, застосовуючи поліцейські заходи з порушенням прав і свобод можна створити вигляд, що вони носять законний характер, що може взагалі виглядати як зловживання

правом з боку поліцейського. Україна як правова демократична держава прагне до ідеалу забезпечення прав і свобод людини, а одна із сфер, яку не можна залишити без належної уваги це здійснення поліцейських заходів примусу.

Так, відповідно до ст. 42 Закону України «Про національну поліцію» (далі Закон), поліція під час виконання повноважень, визначених Законом, уповноважена застосовувати такі заходи примусу: 1) фізичний вплив (сила); 2) застосування спеціальних засобів; 3) застосування вогнепальної зброї [1].

Враховуючи різновиди поліцейських заходів примусу, стає зрозумілим, що вони здебільшого можуть обмежити права і свободи людини і громадянина і тому їх застосування повинно бути необхідним і обґрунтованим. Тобто, повинна бути чітка підстава їх застосування.

Метою статті є визначення на основі аналізу чинного законодавства та поглядів вчених підстав і порядку застосування поліцейських заходів примусу.

Ступінь дослідження проблеми. Дослідженням інституту адміністративної відповідальності присвячені праці таких вчених як С.І. Братков, М.Г. Колодяжний, О.С. Проневич, В.В. Чумак, О.С. Юнін та ін.

Виклад основного матеріалу. Підстави застосування поліцейських заходів примусу залежать від ступеня конкретної загрози особистій безпеці чи безпеці інших громадян. Так, кожен вид заходу поліцейського примусу має відповідні підстави для його застосування. Відповідно до статті 44 Закону, підставами застосування фізичної сили, у тому числі спеціальних прийомів боротьби (рукопашного бою) є випадки коли виникає загроза особистій безпеці або безпеці інших осіб; з метою припинення правопорушення; з метою затримання особи, яка вчинила правопорушення. Крім того, якщо застосування інших поліцейських заходів не забезпечує виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом, то він застосовує фізичну силу [1].

У цьому випадку обґрунтовується те, чому під час проходження на службу до поліції проводяться різні психологічні тестування, оскільки поліцейський повинен чітко розуміти, у яких випадках доцільно застосувати поліцейські заходи примусу і повинен не виходити за межі встановлені законодавством.

Спеціальні засоби примусу визначені статтею 45 Закону. Їх перелік є вичерпним і дає підстави розуміти, що вони застосовуються поліцейським за для забезпечення публічної безпеки і порядку.

Підстава застосування спеціального засобу примусу залежить від конкретного виду.

Так, наприклад до особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, чинить опір поліцейському або намагається втекти застосовуються кайданки та інші засоби обмеження рухомості. Вони також можуть бути застосовані під час конвоювання особи, проведення процесуальних дій та під час затримання особи.

Під час відбиття нападу на поліцейського та на інших осіб або на об'єкти охорони, затримання особи яка вчинила правопорушення можуть бути застосовані гумові та пластикові кийки.

Крім вищезазначених до спеціальних засобів примусу також відносять: засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії; засоби примусової зупинки транспорту; спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби; електрошокові пристрої контактної та контактної-дистанційної дії; водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби; пристрої, гранати, боеприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень; службовий кінг, службовий собака [2, с. 3].

Беззаперечним є той факт, що найсуворішим поліцейським заходом примусу є застосування вогнепальної зброї, порядок застосування якої передбачено статтею 47 Закону.

У випадку застосування такого заходу примусу поліцейський повинен чітко розуміти, які можливі наслідки і для чого він її застосовує. Саме тому законодавець чітко встановив підстави (випадки) за яких може бути застосована зброя. Зброя може бути застосована для відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї, у випадку загрози їхньому життю чи здоров'ю; для захисту осіб від нападу, що загрожує їхньому життю чи здоров'ю; для звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі; якщо особа чинить збройний опір; для припинення спроби заволодіти вогнепальною зброєю; у разі збройного нападу, якщо відвернення чи припинення відповідного нападу неможливо досягнути іншими засобами та інші випадки [3].

Проаналізувавши випадки застосування вогнепальної зброї стає зрозумілим, що у поліцейського не залишається інших варіантів і всі інші поліцейські заходи не допоможуть.

Вважаємо, що під час застосування вогнепальної зброї найдоцільнішим виступає дотримання принципів ефективності і пропорційності, оскільки в конкретній ситуації досягати завдань Закону є неможливим і застосування вогнепальної зброї буде здійснено для відвернення тяжких наслідків наприклад посягання на життя поліцейського чи інших осіб.

Зрозуміло, що закріплення на законодавчому рівні такого поліцейського заходу примусу як застосування вогнепальної зброї відповідає міжнародним правовим актам щодо застосування вогнепальної зброї. Лише окремі аспекти такого заходу залишаються дискусійними. До них належить терміни: «застосування» і «використання». Так, поряд із застосуванням, законодавець у статті 46 Закону визначає, що поліцейський може використати вогнепальну зброю для подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил, або для знешкодження тварини, яка загрожує життю чи здоров'ю поліцейського й інших осіб [1]. Вважаємо, що слід погодитися з О.І. Ульяновим, який приходить висновку, що терміни «застосувати» та «використати» у цьому випадку – синоніми [4, с. 35].

Стосовно порядку застосування вогнепальної зброї, то в першу чергу слід зазначити, що зберігати, носити і тим самим застосовувати зброю, може лише поліцейський який пройшов відповідну спеціальну підготовку [1].

Крім того, законодавець визначив випадки, коли вогнепальна зброя застосовується з попередженням, а коли без нього. Зрозумілим є те, що вимоги визначені в Законі є обов'язковими, але на практиці поліцейський повинен чітко розуміти, що спочатку слід виходити з того, що застосування вогнепальної зброї може носити смертоносний характер, а вже потім всі інші аспекти, але іноді процедура попередження і реального застосування зброї може тривати декілька секунд і виконання всіх вимог неможливе із-за самої ситуації. Готовність поліцейського до прийняття правильного рішення в тій чи іншій ситуації залежить від його психологічної готовності до таких ситуацій і вміння правильно застосувати найсуворіший поліцейський захід примусу застосування вогнепальної зброї.

Для цього аспекту важливу роль відіграє те, що під час застосування поліцейських заходів примусу слід керуватися принципами, які притаманні і превентивним заходами. Так, відповідно до положень статті 29 Закону, обраний поліцейський захід має бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним [1].

Тобто Закон дає чіткий перелік поліцейських заходів і поліцейський не може виконати дії, які не відповідають приписам визначеним у ньому. Необхідним є захід, який дозволяє констатувати, що застосування іншого заходу було б неефективним і саме застосування такого заходу завдало найменшу шкоду правам і свободам людини та громадянина. Пропорційність застосування поліцейського заходу можна визначити її співрозмірністю між наслідками, які були відвернуті і між тим, наскільки завдано шкоду правам людини і громадянина його застосуванням. Ефективність поліцейського заходу примусу визначається тим, наскільки його застосування забезпечує виконання функцій покладених на такий правоохоронний орган як поліція.

Також, стосовно порядку застосування поліцейських заходів примусу, відповідно до ч. 1 ст. 43 Закону працівники поліції зобов'язані «заздалегідь попередити особу про застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї і надати їй достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського, крім випадку, коли зволікання може спричинити посягання на життя і здоров'я особи чи та/або поліцейського або інші тяжкі наслідки, або в ситуації, що склалася, таке попередження є невинуватим або неможливим» та ч. 2 цієї ж статті «Попередження може бути зроблено голосом, а за значної відстані або звернення до великої групи людей – через гучномовні установки, підсилювачі звуку» [1].

Тут слід зазначити, що попередження про застосування повинно бути зрозумілим як для однієї особи так і для великої кількості осіб. Тобто, поліцейський повинен заздалегідь попередити особу про застосування та надати їй достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського, а вже потім застосовувати.

Але, як було зазначено вище можуть існувати випадки коли таке попередження зробити неможливо і зволікання може спричинити посягання на життя і здоров'я особи чи

та/або поліцейського. Крім того, зволікання може спричинити інші тяжкі наслідки, а також у ситуації, що виникла, попередження є взагалі невиправданим/ неможливим.

Тому застосування поліцейських заходів примусу без попередження повинно особливо бути з дотриманням вимог щодо підстав їх застосування для уникнення питання про перевищення службових повноважень.

З цього приводу слід погодитися із С.І. Братковим, що працівникам правоохоронних органів державою надані повноваження щодо охорони громадського порядку, попередження та припинення правопорушень, боротьби зі злочинністю аж до застосування заходів примусу (вогнепальної зброї, спеціальних засобів та фізичної сили), але жодні повноваження не можуть бути свавільно використані та застосовані. Тому при застосуванні заходів примусу в галузі правоохоронної діяльності існує певний правовий регулятор [5, с. 21].

Тобто будь-яке застосування того чи іншого поліцейського заходу примусу повинне відповідати приписам Закону, щодо порядку і особливостей застосування і багато в чому це залежить від самого поліцейського наскільки він сумлінно виконує свої обов'язки та дотримується принципів діяльності національної поліції.

Позитивним аспектом Закону є те, що в ньому чітко прописані всі поліцейські заходи. Тобто це зроблено не на рівні інструкцій, як було раніше, а на рівні закону, але законодавча техніка, що використана в Законі є досить досконалою, оскільки не тільки називаються види поліцейських заходів примусу а й чітко зазначено, коли можна застосувати фізичний вплив, спеціальні засоби, вогнепальну зброю. Це важливий крок вперед, оскільки Закон чітко регламентує підстави та порядок застосування всіх поліцейських заходів примусу відносно громадянина.

Ще одне важливе значення поліцейських заходів підкреслює Ю.С. Коллер, а саме, посідаючи особливе місце у складі адміністративного примусу, поліцейські заходи примусу відіграють важливу роль в адміністративній діяльності Національної поліції України, оскільки вони забезпечують: подолання спротиву проведення превентивного поліцейського заходу, відновлення публічного порядку та безпеки, локалізацію негативних наслідків, у тому числі й збереження місця події в первинному, незмінному стані, фіксацію та збирання речових доказів на місці події в передбачений у законі спосіб, затримання особи правопорушника, його доставлення до територіального підрозділу поліції, а також особисту безпеку поліцейського, безпеку оточуючих і порушника [6, с. 84].

Ми повністю погоджуємось, що роль поліцейських заходів примусу полягає й у тому, що за допомогою їх застосування може бути затримано правопорушника у встановлений у законі спосіб, припинено скоєння правопорушення, встановлено особу правопорушника, забезпечено складання протоколу про адміністративне правопорушення тощо.

Під час застосування поліцейських заходів примусу найголовнішим виступає не допустити порушення прав і свобод людини і громадянина. Слід погодитись з М.П. Кобецем, що дотримання розумного балансу між превентивними та примусовими діями щодо протидії пра-

вопорушенням завжди є і буде однією з головних проблем стратегії поліцейської діяльності. Обмеження прав і свобод людей, що можливі при застосуванні поліцейських заходів, повинні бути пропорційними цінностям правової держави, які захищає її Основний Закон та законодавство в цілому. Такі обмеження повинні враховувати необхідний баланс інтересів особистості, суспільства і держави. повага до особи, охорона і захист її честі та гідності – обов'язок усіх державних органів, громадських організацій і службових осіб. Цей конституційний обов'язок рівною мірою стосується і діяльності Національної поліції при забезпеченні реалізації людиною і громадянином своїх прав, свобод і обов'язків. Саме знання працівниками Національної поліції основних прав і свобод громадян та порядку їх реалізації дозволяє їм правильно орієнтуватися в порядку застосування заходів переконання та примусу щодо кожного окремого громадянина [7, с. 54].

Висновки. Отже, поліцейські заходи примусу – це дія або комплекс дій примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до Закону для забезпечення виконання покладених на поліцію функцій.

Стосовно поліцейських заходів примусу, то вони виступають як ефективний інструмент у діяльності Національної поліції. Тобто, законодавець надає поліцейському унікальне право у певній частині обмежувати права й свободи людини і громадянина у зв'язку із вчиненням нею правопорушення, але, надавши таке право законодавець встановив й ряд вимог до їх застосування як загальної (законність, необхідність, пропорційність та ефективність), так і спеціального (вимоги до моменту припинення застосування). Визначено, що саме так буде досягнуто збалансованості між правоохоронною діяльністю патрульної поліції та захистом права і свобод людини і громадянина.

Підстави та порядок застосування поліцейських заходів чітко передбачені Законом і мають певні особливості залежно від конкретного виду заходу.

Крім того, застосування поліцейських заходів примусу передбачає низку психологічних процесів пов'язаних із прийняттям рішення про необхідність їх застосування і усвідомлення подальших наслідків такого застосування. В більшості випадків рішення потрібно приймати швидко і часу на роздуми мало, тому доцільно було б, на нашу думку, чітко встановити підстави і приводи для застосування поліцейським заходів примусу. Також велика роль відводиться морально-вольовим якостям поліцейського і його психологічного стану, що в більшості залежить від зовнішніх факторів.

Раціональним буде, на нашу думку, проведення тренінгів і різних практичних ситуацій, у яких буде перевірено готовність поліцейського до застосування поліцейських заходів примусу, з'ясування його відношення до наданого їм права.

Таким чином, застосовуючи будь-який поліцейський захід примусу, поліцейський повинен чітко керуватися нормами законодавства, що встановлюють підстави та регулюють порядок застосування того чи іншого заходу з метою досягнення завдань і виконання функцій, що покладаються на Національну поліцію України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Національну поліцію: закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-viii>. (дата звернення: 06.10.2021).
2. Мінка Т.П. Закон України «Про національну поліцію»: науково-практичний коментар. Харків: Право, 2016. 178 с.
3. Коли поліцейський має право стріляти: усі нюанси мовою закону і очима фахівця. *Українська асоціація власників зброї*. URL: https://zbroya.info/uk/blog/8901_koli-politseiskii-maie-pravo-striliati-usi-niuansi-movoiu-zakonu-i-ochima-fakhivtsial (дата звернення: 10.10.2021).
4. Ульянов О.І. Правові засади застосування поліцейських заходів примусу та вогнепальної зброї працівниками національної поліції України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 1. С. 34–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uptzp_2021_1_17 (дата звернення: 20.10.2021).
5. Братков С.І. Види поліцейських заходів, що застосовуються Національною поліцією України. *Інтернаука*. 2017. № 2. С. 18–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjju_2017_2_5 (дата звернення: 11.10.2021).
6. Коллер Ю.С. Місце та роль заходів примусу в діяльності Національної поліції України. *Наука і правоохорона*. 2017. № 3. С. 77–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nip_2017_3_12 (дата звернення: 12.10.2021.)
7. Кобець М.П. Застосування поліцейських заходів в аспекті дотримання прав людини і громадянина. *Наука і правоохорона*. 2018. № 3. С. 54–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nip_2018_3_9 (дата звернення: 12.10.2021)